



Сборник съдебна практика

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ АДВОКАТ
P. MENGOZZI
представено на 13 юли 2016 година¹

Съединени дела C-154/15, C-307/15 и C-308/15

Francisco Gutiérrez Naranjo
срещу
Cajasur Banco S.A.U. (C-154/15)
и
Ana María Palacios Martínez
срещу
Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (C-307/15)
и
Banco Popular Español SA
срещу
Emilio Irlés López
Teresa Torres Andreu (C-308/15)

„Преюдициални запитвания, отправени от Juzgado de lo Mercantil № 1 de Granada (Търговски съд № 1, Гранада, Испания) (дело C-154/15) и от Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте, Испания) (дела C-307/15 и C-308/15)

„Преюдициално запитване — Потребителски договори — Неравноправни клаузи — Правомощия на националния съд — Обявяване на недействителност — Последници — Задължение за възстановяване на сумите, получени на основание на клауза, обявена за неравноправна — Недопускане на обратно действие — Съответствие с член 6, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО“

Съдържание

I – Правна уредба	3
A – Директива 93/13	3
Б – Испанското право.....	5
1. Законодателните разпоредби	5
2. Практиката на Tribunal Supremo (Върховния съд)	5

¹ — Език на оригиналния текст: френски.

а) Решението от 9 май 2013 г.	5
б) Решенията от 25 март 2015 г. и 29 април 2015 г.	6
II – Фактите, споровете в главното производство и преюдициалните въпроси	7
A – Дело C-154/15	7
B – Дела C-307/15 и C-308/15	8
1. Дело C-307/15	8
2. Дело C-308/15	8
3. Преюдициалните въпроси по дела C-307/15 и C-308/15	9
III – Производството пред Съда	11
A – По искането за разглеждане на дела C-307/15 и C-308/15 по реда на бързо производство	11
B – По провеждането на писмената и устната фаза на производството	11
IV – Правен анализ	11
A – По преюдициалните въпроси, разгледани заедно, по дело C-154/15 и по първия общ въпрос по дела C-307/15 и C-308/15	12
1. По степента на защита, която практиката на Tribunal Supremo (Върховния съд) предлага на потребителите, в сравнение с предложената от Директива 93/13	12
2. По обхвата на задължението, вменено на държавите членки с член 6, параграф 1 от Директива 93/13	16
а) Не особено полезно граматическо тълкуване	16
б) Обръщане към съдебната практика	16
в) Приложение спрямо разглежданите случаи	18
B – По останалите преюдициални въпроси	22
V – Заключение	23

1. Испанските юрисдикции са допринесли значително за развитието на съдебната практика по Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори², като са сезирали многократно Съда с преюдициални въпроси, карайки го по този начин да уточнява тълкуването ѝ. Понастоящем спорът относно клаузите за долен праг в потребителските договори за кредит занимава испанските съдилища, както

2 — ОВ L 95, 1993 г., стр. 29; Специално издание на български език, 2007 г., глава 15, том 2, стр. 273.

впрочем и Съда³. Тези клаузи предвиждат, че банковата институция, която отпуска ипотечен кредит с променлив лихвен процент, прилага долна граница за промяната на този лихвен процент, така че дори той да падне под нея (т.нар. долен праг), потребителят продължава да плаща минимална лихва, равна на този долен праг.

2. Настоящите дела повдигат принципен въпрос, който се отнася не толкова до самите клаузи за долен праг, колкото до последиците, които трябва да произтичат от установяването на тяхната неравноправност. Контекстът, в който възниква този въпрос, е особен, доколкото засяга поредица от решения на Tribunal Supremo (Върховен съд), с които същият постановява, че потребителите могат да си възстановят сумите, които са изплатили на финансовите институции на основание на клаузите за долен праг, едва считано от датата на първото му решение, с което се установява недействителността им поради неравноправност, т.е. от 9 май 2013 г.

I – Правна уредба

A – Директива 93/13

3. От четвърто съображение от Директива 93/13 е видно, „че държавите членки следва да поемат отговорността да гарантират, че договорите, сключвани с потребители, не включват неравноправни клаузи“.

4. Съгласно дванадесето съображение от Директива 93/13 „при настоящото си състояние националните законодателства допускат само частична хармонизация; [...] държавите членки следва да имат възможността с оглед на Договора да предоставят на потребителите по-голяма степен на защита чрез разпоредби в националното си законодателство, които са по-строги от тези в настоящата директива“.

5. В шестнадесето съображение от Директива 93/13 законодателят на Съюза уточнява, че „преценката съобразно общо установените критерии за неравноправен характер на условията [...] трябва да се допълни с подходи, позволяващи цялостна оценка на различните интереси на участниците; [...] това съставлява изискването за добросъвестност; [...] при преценката за добросъвестност се отделя специално внимание на силата на позицията, от която всяка договаряща страна преговаря [...]; [...] изискването за добросъвестност може да се изпълни от продавача или доставчика, когато постъпва добросъвестно и равнопоставено с другата страна, отчитайки законните ѝ интереси“.

6. Осемнадесето съображение от Директива 93/13 посочва, че „характерът на стоките или услугите следва да оказва влияние при преценката за неравноправен характер на договорените условия“.

7. Двадесето съображение от Директива 93/13 предвижда, че „договорите следва да се съставят на ясен, разбираем език, а потребителят да има възможност да проучи всички условия и, при съмнение [...], се приема най-благоприятното за него тълкуване“.

3 — Това се засвидетелства от множеството преюдициални запитвания на тази тема, отправени до Съда напоследък. Вж. в този смисъл решение от 14 април 2016 г., Sales Sinués и Drame Ba (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:252), както и висящите дела C-349/15, C-381/15, C-431/15, C-525/15, C-554/14, C-1/16 и C-34/16.

8. Съгласно двадесет и първо съображение от Директива 93/13 „държавите членки следва да предвидят мерки с цел да се избегнат неравноправни клаузи в договори, сключвани между потребители от една страна, и търговци и доставчици, а при наличие на такива клаузи, те да не обвързват потребителя, като договорът продължава да бъде в сила за страните по останалите клаузи, когато може да се изпълнява и без неговите неравноправни клаузи“.

9. Двадесет и четвърто съображение от Директива 93/13 гласи, че „съдилищата [...] трябва да разполагат с адекватни и ефективни средства да наложат преустановяването на включването на неравноправни клаузи в потребителски договори“.

10. Съгласно член 3, параграфи 1 и 2 от Директива 93/13:

„1. В случаите, когато дадена договорна клауза не е индивидуално договорена, се счита за неравноправна, когато въпреки изискването за добросъвестност, тя създава в ущърб на потребителя значителна неравнопоставеност между правата и задълженията, произтичащи от договора.

2. Не се счита за индивидуално договорена клауза, която е съставена предварително и следователно потребителят не е имал възможност да влияе на нейното съдържание, по-специално във връзка с договори с общи условия“.

11. Член 4 от Директива 93/13 гласи следното:

„1. Без да се засяга член 7, преценката за неравноправност на дадена клауза се извършва, като се отчита характерът на стоките или услугите, за които е сключен договорът, и се вземат предвид всички обстоятелства, довели до сключването му, към момента на самото сключване, както и всички останали клаузи в договора, или такива, съдържащи се в друг договор, от който той произтича.

2. Преценката за неравноправния характер на клаузите не се свързва нито с основния предмет на договора, нито със съответствието на цената и възнаграждението, от една страна, и по отношение на доставените стоки или предоставените услуги, от друга, при условие че тези клаузи са изразени на ясен и разбираем език“.

12. Член 5 от Директива 93/13 предвижда, че „[п]ри договори, в които всички или определени клаузи се предлагат на потребителя в писмен вид, тези условия се съставят на ясен и разбираем език. При наличие на съмнение за смисъла на определена клауза, тя се тълкува в най-благоприятен за потребителя смисъл“.

13. Член 6, параграф 1 от Директива 93/13 гласи, че „[д]ържавите членки определят изискването, включените неравноправни клаузи в договори между потребители и продавачи или доставчици да не са обвързващи за потребителя, при условията на тяхното национално право, и че договорът продължава да действа за страните по останалите условия, когато може да се изпълнява и без неравноправните клаузи“.

14. Съгласно член 7, параграф 1 от Директива 93/13 „[д]ържавите членки осигуряват, че в интерес на потребителите и конкурентите, съществуват подходящи и ефективни мерки за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици“.

15. Член 8 от Директива 93/13 предвижда, че „[д]ържавите членки могат да приемат или да запазят в сила по-строгите действащи разпоредби, които са в съответствие с Договора, в областта на настоящата директива, с цел да осигурят максимална степен на защита за потребителите“.

Б – Испанското право

1. Законодателните разпоредби

16. Съгласно член 1303 от испанския Граждански кодекс, който определя последиците от установяването на недействителност, „[п]ри обявяване на недействителността на договора всяка от страните е длъжна да върне на другата получените по този договор вещи заедно с плодовете и платената цена заедно с лихвите [...]“.

17. Съгласно член 83 от Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (Общ закон за защита на потребителите и ползвателите и някои допълнителни закони, наричан по-нататък „LGDCU“) ⁴ „[н]еравноправните клаузи са недействителни по право и се считат за несъществуващи. За целта съдът, след като изслуша страните, обявява за недействителни неравноправните клаузи от договора, който обаче остава задължителен за страните, ако може да продължи да съществува и без тези клаузи“.

2. Практиката на Tribunal Supremo (Върховен съд)

а) Решението от 9 май 2013 г.

18. В решението си от 9 май 2013 г. ⁵ Tribunal Supremo (Върховен съд) разглежда във връзка с колективен иск, предявен от сдружение на потребителите срещу три банкови институции, въпроса за неравноправния характер на клаузите за долен праг.

19. Tribunal Supremo (Върховен съд) постановява, че щом клаузите за долен праг не могат да бъдат отделени от цената или насрещната престация, то те са част от основния предмет на договора, което по принцип прави невъзможен контрола дали съдържанието им има неравноправен характер. Доколкото Съдът обаче е позволил да се упражнява съдебен контрол върху клаузите, определящи основния предмет на договора, с цел на потребителите да се осигури по-голяма степен на защита, Tribunal Supremo (Върховен съд) приема, че може да пристъпи към анализ на евентуалния неравноправен характер на клаузите за долен праг, като посочва, че решение от 3 юни 2010 г., Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid ⁶, му дава правомощия да упражни контрол, който не се свежда просто до проверка дали клаузите са съставени ясно. Tribunal Supremo (Върховен съд) признава, че текстът на член 4, параграф 2 от Директива 93/13 предвижда единствено формален контрол за прозрачност на определящите основния предмет на договора клаузи. В съответствие с тълкуването, което е дал на решение на Съда от 3 юни 2010 г., Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid ⁷, обаче той постановява, че в допълнение към първия критерий за прозрачност испанските юрисдикции могат да подложат тези клаузи на втори контрол, който е по-строг от предвидения в Директива 93/13, на основание член 80, параграф 1 от LGDCU ⁸. Според Tribunal Supremo (Върховен съд) тази разпоредба установява втори критерий за прозрачност, който се състои в изследване дали потребителят е запознат или може лесно да се запознае с икономическата и правната тежест, която поема с договора. Tribunal Supremo (Върховен съд) се произнася, че клаузите за долен праг са законосъобразни, доколкото спазват правните изисквания за прозрачност и отговарят на

4 — Чийто консолидиран текст е одобрен с Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (Кралски законодателен декрет 1/2007 за преработване на Общия закон за защита на потребителите и ползвателите и някои допълнителни закони) от 26 ноември 2007 г. (BOE № 287, 30 ноември 2007 г.).

5 — Решение № 241/12 (ES:TS:2013:1916).

6 — C-484/08, EU:C:2010:309.

7 — C-484/08, EU:C:2010:309.

8 — Тази разпоредба посочва характеристиките, които трябва да има една клауза, за да бъде счетена за прозрачна.

първия контрол за прозрачност, но приема друго по отношение на втория контрол⁹. Ето защо той обявява клаузите за долен праг за неравноправни, установява тяхната недействителност при запазване на валидността на договорите, в които са включени, и нарежда на трите банкови институции, страни в производството, да заличат тези клаузи в съществуващите договори и да преустановят използването им.

20. Тъй като счита, че е приложил *ex novo* засилен контрол за прозрачност на спорните клаузи, по искане на прокуратурата Tribunal Supremo (Върховен съд) ограничава действието във времето на решението си. В тази връзка той постановява, че обратното действие може да се ограничи, в приложение на принципите на правна сигурност, справедливост и забрана на неоснователно обогатяване, и проверява наличието на двата критерия, които се изискват от Съда, когато последният е приканен да ограничи действието във времето на собствените си решения, а именно добросъвестност на заинтересованите среди и риск от сериозни икономически смущения¹⁰. С оглед на този анализ¹¹ той решава, че установяването на недействителността няма да засегне нито отношенията, окончателно решени със съдебно решение със сила на пресъдено нещо, нито плащанията, извършени до датата на публикуване на решението от 9 май 2013 г.

б) Решенията от 25 март 2015 г. и 29 април 2015 г.

21. На 25 март 2015 г. и на 29 април 2015 г.¹² Tribunal Supremo (Върховен съд) се произнася по два индивидуални иска срещу една от кредитните институции, ответници в колективното производство, довело до решението от 9 май 2013 г., като приема, че фактическите обстоятелства са идентични на тези в основата на решението му от 9 май 2013 г. Ето защо той потвърждава неравноправния характер на клаузите за долен праг. Освен това приема, че са налице същите съображения, свързани с правната сигурност, добросъвестността и риска от сериозни икономически смущения. При тези условия той ограничава действието във времето на решенията си от 25 март 2015 г. и 29 април 2015 г., като свежда задължението за възстановяване на изплатените суми в изпълнение на клаузите за долен праг до тези, изплатени след публикуването на решението от 9 май 2013 г. — датата, от която добросъвестността на заинтересованите среди е престанала да бъде факт.

9 — От преписката по делото е видно, че този втори контрол е представен като ново изискване, въведено от Tribunal Supremo (Върховен съд). Последният приема, че за да може клаузите за долен праг да отговарят на този засилен контрол, е необходимо в момента на сключване на договора потребителят да се е запознал със симулации на различни сценарии, свързани с разумно предвидимото развитие на лихвения процент, или с информация за разходите в сравнение с други видове кредити, предлагани от същата институция. По-нататък в анализа си ще се върна на твърдяното новаторско естество на становището на Tribunal Supremo (Върховен съд).

10 — За тези два критерия Tribunal Supremo (Върховен съд) се позовава на решение от 21 март 2013 г., RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180).

11 — Tribunal Supremo (Върховен съд) приема, че i) клаузите за долен праг са законосъобразни, ii) включването им в договори с променлив лихвен процент е обосновано от обективни причини, iii) това не са клаузи, които са необичайни или представляват изключение, iv) пазарът дълго време е толерирал тяхното използване, v) установеният неравноправен характер на тези клаузи не се дължи на присъща на действието им незаконосъобразност, а на липсата на прозрачност, vi) липсата на прозрачност произтича от недостатъчна информираност, vii) националната правна уредба е спазена, viii) определянето на минимален лихвен процент има за цел да гарантира минимална доходност на активите по ипотечните кредити и заложените в клаузите стойности са изчислявани така, че да не се допуска съществено изменение на установените погасителни вноски, ix) замената на кредитора е възможна по закон, така че, ако потребителят е недоволен, може лесно да смени кредитната институция, и x) ноторен факт е, че *restitutio in integrum*, считано от датата на сключване на договора, крие риск от сериозни смущения на обществения ред в сферата на икономиката.

12 — Съответно решения № 139/2015 (ES:TS:2015:1280) и № 222/2015 (ES:TS:2015:2207).

II – Фактите, споровете в главното производство и преюдициалните въпроси

A – Дело C-154/15

22. Г-н Francisco Gutiérrez Naranjo сключва договор за ипотечен кредит с банка Cajasur Banco S.A.U. (наричана по-нататък „Cajasur Banco“), в който фигурира клауза за долен праг. Г-н Gutiérrez Naranjo сезира Juzgado de lo Mercantil № 1 de Granada (Търговски съд № 1, Гранада), от една страна, с иск за преустановяване прилагането на тази договорна клауза с довода, че е неправопавна, и от друга страна, с иск за възстановяване на изплатените суми по силата на твърдяната за неправопавна клауза, считано от датата на подписване на договора за кредит.

23. Juzgado de lo Mercantil № 1 de Granada (Търговски съд № 1, Гранада) припомня смисъла на решението на Tribunal Supremo (Върховен съд) от 9 май 2013 г. и посочва нееднаквото му прилагане от общите испански съдилища, по-специално във връзка с евентуалното му транспониране в контекста на индивидуален, а не на колективен иск. Освен това, ако следва да се счете за възможно, че не се разрешава възстановяването на получените по силата на обявена за неправопавна клауза суми, считано от датата на сключване на договора, в който се съдържа тя, Juzgado de lo Mercantil № 1 de Granada (Търговски съд № 1, Гранада) иска да установи от кой момент трябва да започне въпросното възстановяване. Той иска да установи също така дали подобно ограничаване на свързаните с възстановяването на суми последици от обявяването на съответната клауза за недействителна поради неправопавния ѝ характер е съвместимо с практиката на Съда¹³, макар да е склонен да счита, че ограничаването на последиците от недействителността не е сравнимо с евентуално правомощие на националния съд да изменя съдържанието на клаузи, за които е постановено, че са неправопавни.

24. При тези обстоятелства, тъй като среща затруднение при тълкуването на правото на Съюза, Juzgado de lo Mercantil № 1 de Granada (Търговски съд № 1, Гранада) решава да спре производството и с акт, постъпил в секретариата на Съда на 1 април 2015 г., поставя на Съда следните преюдициални въпроси:

1. Допустимо ли е условието за „необвързващо действие“ по член 6, параграф 1 от Директива [93/13] да се тълкува в смисъл, че в случай като разглеждания, независимо от обявяването ѝ за недействителна, съответната клауза продължава да поражда последици до обявяването на недействителността и следователно последиците, които тя е породила докато е била в сила, няма да се считат за отменени или ненастъпили?
2. Решението да се преустанови прилагането на обявена за недействителна клауза (в съответствие с член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1 [от Директива 93/13]), постановено по предявен от потребител индивидуален иск, съвместимо ли е с ограничаване на действието на обявената недействителност? Допустимо ли е ограничаване (от съда) на задължението на търговеца да върне сумите, платени от потребителя в резултат от прилагането на клауза, която впоследствие е била обявена за изначално недействителна поради липса на информация и/или непрозрачност?“.

13 — Вж. по-специално решение от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349).

Б – Дела C-307/15 и C-308/15

1. Дело C-307/15

25. На 28 юли 2006 г. г-жа Ana María Palacios Martínez сключва договор за ипотечен кредит с банка Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (наричана по-нататък „BBVA“), в който фигурира клауза за долен праг. На 6 март 2014 г. г-жа Palacios Martínez предявява иск срещу BBVA, с който моли да се установи недействителността на тази клауза поради неравноправния ѝ характер. На 3 ноември 2014 г. Juzgado de lo Mercantil № 1 de Alicante (Търговски съд № 1, Аликанте) постановява, че предметът на иска е отпаднал¹⁴, без да се засяга правото на г-жа Palacios Martínez да си възстанови сумите, които BBVA е получила по силата на посочената клауза, считано от 9 май 2013 г., в съответствие с решението на Tribunal Supremo (Върховен съд) от същата дата.

26. Г-жа Palacios Martínez обжалва това решение пред Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте). Според нея утвърдените в постановеното от първоинстанционния съд решение условия за възстановяване не отговарят нито на член 1303 от Гражданския кодекс, нито на прогласения в Директива 93/13 принцип, че неравноправните клаузи не са обвързващи за потребителите. Тъй като получените от BBVA суми от датата на сключване на договора с г-жа Palacios Martínez до датата на решението на Tribunal Supremo (Върховен съд) са събрани на основание договорна клауза, която е обявена за неравноправна, и тъй като могат да се възстановят единствено сумите, изплатени считано от датата на посоченото решение, това означавало, че неравноправната клауза е частично обвързваща за потребителя, докато Директива 93/13 изисквала абсолютно и безусловно необвързващо действие, за да се гарантира цялостна защита на потребителя. Дори да се допусне, че в рамките на производство пред национален съд критериите за добросъвестност и риск от сериозни икономически смущения налагат ограничаване на последиците, свързани с възстановяване на изплатените суми на основание на клауза, която е определена като неравноправна, г-жа Palacios Martínez отрича възможността добросъвестността да се изтъква в полза на BBVA. Освен това за BBVA не произтичали никакви сериозни рискове, ако бъде осъдена да възстанови сумите, които г-жа Palacios Martínez ѝ е изплатила на основание на обявената за неравноправна клауза за долен праг. Ако имало икономически риск, той засягал по-скоро финансовото състояние на семейството на потребителката.

2. Дело C-308/15

27. На 1 юни 2001 г. г-н Emilio Irlés López и г-жа Teresa Torres Andreu сключват договор за ипотечен кредит с банка Banco Popular Español SA¹⁵, в който фигурира клауза за долен праг. През май и юни 2007 г. Banco Popular Español решава да увеличи капитала си; с всяко увеличение тази клауза за долен праг се преразглежда.

14 — Juzgado de lo Mercantil № 1 de Alicante (Търговски съд № 1, Аликанте) приема, че тъй като в решението си от 9 май 2013 г. Tribunal Supremo (Върховен съд) е обявил идентична клауза за недействителна, установяването на недействителността на клаузата, разглеждана във висящото пред него дело, е безпредметно предвид факта, че BBVA е била една от трите финансови институции, страни в производството пред Tribunal Supremo (Върховен съд).

15 — Banco Popular Español не е сред трите кредитни институции, страни в производството пред Tribunal Supremo (Върховен съд), довело до решението от 9 май 2013 г.

28. Г-н Irlés López и г-жа Torres Andreu сезират Juzgado de lo Mercantil № 3 de Alicante (Търговски съд № 3, Аликанте) с искане да обяви клаузата за долен праг в договора от 2001 г. и в извършените впоследствие подновявания за недействителна. Според тях тази клауза трябва да се счита за неравноплавна поради своята непрозрачност. Освен това г-н Irlés López и г-жа Torres Andreu искат вноските им да бъдат преизчислени, без да се прилага спорната клауза, както и банката да бъде осъдена да им възстанови разликата, считано от датата на сключване на договора.

29. На 10 ноември 2014 г. Juzgado de lo Mercantil № 3 de Alicante (Търговски съд № 3, Аликанте) приема, че поради неравноплавния си характер съдържащата се в спорните договори клауза за долен праг е недействителна по право. Освен това той осъжда Banco Popular Español да възстанови на г-н Irlés López и г-жа Torres Andreu сумите, които са получени неправомерно на основание на тази клауза, с лихвите, считано от датата на сключване на договора.

30. Banco Popular Español обжалва решението пред Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте). Пред въззивния съд Banco Popular Español отрича неравноплавността на клаузата за долен праг, включена в договора от 2001 г. и изменена на два пъти през 2007 г., и твърди, че е предоставила достатъчно информация на съдоговорителите. При всички случаи Banco Popular Español посочва, че като я е осъдил да възстанови с обратно действие сумите, за които се твърди, че са получени неправомерно, първоинстанционният съд се е отклонил от установената практика на Tribunal Supremo (Върховен съд) в решението му от 9 май 2013 г. Следователно решението от 10 ноември 2014 г. трябвало да се отмени.

3. Преюдициалните въпроси по дела C-307/15 и C-308/15

31. Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте) има съмнения относно обхвата на санкцията за неравноплавни клаузи. Член 6, параграф 1 от Директива 93/13 просто изисква такива клаузи да не бъдат обвързващи за потребителя при определените в националното законодателство на държавите условия. Въпросът за възстановяването на сумите, изплатени на основание на клаузи, обявени за неравноплавни, не е хармонизиран а priori от тази директива. Запитващата юрисдикция по тези две дела обаче иска да се установи дали тълкуване на член 6, параграф 1 от Директива 93/13 в смисъл, че не задължава и държавите членки да организират условията за поправяне на вредите, понесени от потребителите, спрямо които са били приложени такива клаузи, би било в разрез с полезния ефект, възпиращата цел и цялостната защита на потребителя, изисквани от Директива 93/13. Запитващата юрисдикция иска също така да установи дали ограничаването на възстановяването на суми, така както е постановил Tribunal Supremo (Върховен съд), не противоречи на наложената от Съда забрана за националните съдилища да преработват или смекчават съдържанието на клаузите, обявени за неравноплавни. Тъй като практиката на Съда по-специално задължава националните съдилища да съобразяват всички предвидени в съответното национално законодателство последици от квалифицирането на дадена клауза като неравноплавна¹⁶, следва да се установи дали предвиденото в Директивата необвързващо действие на неравноплавните клаузи трябва да се тълкува като абсолютно и безусловно, или обратно, като подлежащо на адаптиране. Накрая, ако се предположи, че поставените от Съда критерии, когато решава да ограничи последиците с обратно действие на собствените си решения, са релевантни и за положението, поставено за разглеждане пред Tribunal Supremo (Върховен съд), Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте) има съмнения, че банките, които очевидно са се намирали в по-силна позиция от потребителите, могат да бъдат сметнати за добросъвестни. Колкото до риска от

16 — Тук Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте) се позовава по-специално на решения от 26 април 2012 г., Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242) и от 30 май 2013 г., Jörs (C-397/11, EU:C:2013:340).

сериозни икономически смущения, запитващата юрисдикция се съмнява, че Tribunal Supremo (Върховен съд) действително е установил наличието на такъв, предвид факта, че се позовава единствено на неговата „ноторност“, без да установи конкретни качествени или количествени обстоятелства.

32. При тези обстоятелства, тъй като среща затруднение при тълкуването на правото на Съюза, Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте) решава да спре производството и с актове, постъпили в секретариата на Съда на 25 юни 2015 г., поставя на Съда следните преюдициални въпроси:

- „1. Съвместимо ли е с принципа, че неравноправните клаузи не са обвързващи, закрепен в член 6, параграф 1 от Директива [93/13], реституционните последици от обявяването на клауза за долен праг, включена в договор за кредит, за недействителна като неравноправна да настъпват с обратно действие не от момента на сключването на договора, а от по-късен момент?
2. Представлява ли самостоятелно понятие на правото на Съюза, което трябва да се тълкува еднакво от всички държави членки, критерият за добросъвестност на заинтересованите лица, който е основание за ограничаване на обратното действие, произтичащо от неравноправния характер на дадена клауза?
3. При положителен отговор, какви обстоятелства трябва да се вземат предвид, за да се прецени добросъвестността на заинтересованите лица?
4. При всички положения, отговаря ли на изискването за добросъвестност на заинтересованите лица поведението на търговеца, довело до липса на прозрачност при сключване на договора, заради която клаузата е приета за неравноправна?
5. Представлява ли самостоятелно понятие на правото на Съюза, което трябва да се тълкува еднакво от всички държави членки, критерият за риск от сериозни смущения, който е основание за ограничаването на обратното действие, произтичащо от неравноправния характер на дадена клауза?
6. При положителен отговор, какви критерии трябва да се вземат предвид?
7. При преценката на риска от сериозни смущения само рискът за търговеца ли трябва да се взема предвид, или трябва да се отчитат и загубите на потребителите вследствие на невъзстановяване в пълен размер на сумите, платени по силата на съответната клауза за долен праг?

[и само по дело C-308/15]

8. Съвместимо ли е с принципа, че неравноправните клаузи не са обвързващи за потребителя, закрепен в член 6, параграф 1 от Директива [93/13], и с правото на ефективна съдебна защита, прогласено в член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз, същото ограничение на реституционните последици от недействителността на клауза за долен праг, обявена в производство по иск на сдружение на потребители срещу [три] финансови институции, автоматично да важи и за индивидуалните иски за обявяване на клауза за долен праг за недействителна като неравноправна, предявени от клиенти потребители, които са сключили договори за ипотечен кредит с други финансови институции?“.

III – Производството пред Съда

А – По искането за разглеждане на дела C-307/15 и C-308/15 по реда на бързо производство

33. Запитващата юрисдикция по дела C-307/15 и C-308/15 е поискала от Съда да ги разгледа по реда на бързо производство съгласно член 23а от Статута на Съда на Европейския съюз и член 105, параграф 1 от Процедурния правилник на Съда. С определение на председателя на Съда от 14 август 2015 г. искането е отхвърлено.

Б – По провеждането на писмената и устната фаза на производството

34. С решение на председателя на Съда от 10 юли 2015 г. дела C-307/15 и C-308/15 са съединени за целите на писмената и устната фаза на производството и на съдебното решение. Писмени становища по тези дела са представени от г-н Irlés López, BBVA, Banco Popular Español, испанското правителство, полското правителство и правителството на Обединеното кралство, както и от Европейската комисия.

35. Писмени становища по дело C-154/15 са представени от г-н Gutiérrez Naranjo, Cajasur Banco, чешкото правителство, испанското правителство и правителството на Обединеното кралство, както и от Комисията.

36. С решение на председателя на Съда от 21 октомври 2015 г. дела C-154/15, C-307/15 и C-308/15 са съединени за целите на устната фаза на производството и на съдебното решение.

37. На проведеното на 26 април 2016 г. общо съдебно заседание по трите понастоящем съединени дела устни становища представиха г-н Gutiérrez Naranjo, г-жа Palacios Martínez, г-н Irlés López, Cajasur Banco, Banco Popular Español, BBVA, испанското правителство и правителството на Обединеното кралство, както и Комисията.

IV – Правен анализ

38. Поставените от запитващите юрисдикции въпроси по същество се въртят около три проблема. Най-напред, трябва да се определи дали член 6, параграф 1 от Директива 93/13 допуска да се ограничат реституционните последици от недействителността, която следва от квалифицирането на клаузите за долен праг като неравноправни. На следващо място Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте) пита Съда, от една страна, дали Tribunal Supremo (Върховен съд) е приложил правилно критериите за добросъвестност и риск от сериозни смущения по смисъла на решение от 21 март 2013 г., RWE Vertrieb¹⁷, както и, от друга страна, дали взаимовръзката, която произтича от решенията на Tribunal Supremo (Върховния съд), приети в рамките на колективни иски, и тези, приети в рамките на индивидуални иски, е съвместима с правото на Съюза.

39. Анализът на член 6, параграф 1 от Директива 93/13, който възнамерявам да направя, би следвало обаче да е достатъчен на Съда да даде полезен отговор на запитващите юрисдикции. Ето защо същинската част от настоящото заключение ще бъде посветена на въпросите по дело C-154/15 и на първия общ въпрос по дела C-307/15 и C-308/15.

¹⁷ — C-92/11, EU:C:2013:180.

A – По преюдициалните въпроси, разгледани заедно, по дело C-154/15 и по първия общ въпрос по дела C-307/15 и C-308/15

40. Принципният въпрос, който посочих в началото на разсъжденията си, по същество е дали член 6, параграф 1 от Директива 93/13 допуска, след като върховна юрисдикция на държава членка е квалифицирала като неравнопавна клауза, включена в договор между потребител и продавач или доставчик, и е установила недействителността ѝ, на тази юрисдикция да се признае правомощието да ограничава последиците от обявяването на клаузата за недействителна, като допуска правото на възстановяване на неправомерно изплатените от потребителя суми на основание на неравнопавната клауза да се породи едва след датата на решението на посочената юрисдикция, с което се потвърждава неравнопавният характер на съответната клауза.

41. За да се отговори на този въпрос, трябва да се направят някои предварителни анализи. Всъщност един от първите етапи на разсъждението е да се определи от каква позиция изхожда Tribunal Supremo (Върховен съд), когато постановява решението си от 9 май 2013 г. Той твърди, че отива отвъд равнището на защита, предлагано на потребителите от Директива 93/13, която, доколкото предвижда минимална хармонизация на материята, всъщност оправомощава държавите членки да предвидят по-строги разпоредби¹⁸. Ако случаят е такъв, ограничаването на последиците от недействителността не би могло да се разглежда в светлината на член 6, параграф 1 от Директива 93/13, тъй като мерките, предоставящи по-висока степен на защита, по своето естество ще попадат в сфера, която не е хармонизирана от Директивата.

42. Така, за да се отговори на принципния въпрос, който, да припомним, е какво трябва или може да направи съдът при наличие на неравнопавни клаузи, трябва все пак първо да се върнем към някои по-съществени съображения, свързани със самото действие по квалифициране на клаузите за долен праг като неравнопавни от страна на Tribunal Supremo (Върховен съд). Въпросът е още по-деликатен поради факта, че събеседникът по тези три съединени дела, първо, не е юрисдикцията, която е направила тази квалификация, и второ, не поставя под въпрос неравнопавността на клаузите за долен праг¹⁹. В тази насока следва за всеки случай да отбележа, че уреждането на този предварителен въпрос не трябва да се схваща като опит за разширяване на преюдициалното обсъждане, а напротив, като необходима и неизбежна предпоставка за предоставяне на полезен отговор на запитващите юрисдикции.

43. След като установя, че Tribunal Supremo (Върховен съд) не е действал отвъд степента на защита, която Директива 93/13 предлага на потребителите, и така потвърдя относимостта на исканото тълкуване, ще остане да определя обхвата на задължението, вменено на държавите членки с член 6, параграф 1 от тази директива.

18 — Вж. член 8 от Директива 93/13. Отбелязвам обаче, че този член се позовава на възможността за държавите членки да запазят в сила или да предвидят по-строги „разпоредби“, и се питам доколко решението на национална юрисдикция, макар и върховна, може да се счита за „разпоредба“ по смисъла на член 8 от Директива 93/13. Следва да посоча също така, че Директива 2011/83/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 година относно правата на потребителите (ОВ L 304, 2011 г., стр. 64) въвежда нов член 8а в Директива 93/13, който задължава държавите членки, когато приемат разпоредби в съответствие с член 8 от нея, да информират Комисията за това.

19 — Съдът многократно е припомнял, че е компетентен „да тълкува понятието „неравнопавна договорна клауза“ [...], както и критериите, които националният съд може или трябва да прилага при преценката на договорна клауза от гледна точка на разпоредбите на [Директива 93/13], като се има предвид, че националният съд има правомощието въз основа на тези критерии конкретно да квалифицира съответната договорна клауза с оглед на обстоятелствата по разглежданото от него дело“ (решения от 26 април 2012 г., Invitel, C-472/10, EU:C:2012:242, т. 22 и цитираната съдебна практика, и от 21 март 2013 г., RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, т. 48; вж. в този смисъл решения от 30 април 2014 г., Kásler и Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, т. 45, от 23 април 2015 г., Van Hove, C-96/14, EU:C:2015:262, т. 28 и от 9 юли 2015 г., Vucura, C-348/14, непубликувано, EU:C:2015:447, т. 46). Тъй като Tribunal Supremo (Върховен съд) основава мотивите си по-специално на член 4, параграф 2 от Директива 93/13, щеше да е желателно, в името на характерното за европейския правен ред съдебно сътрудничество, той да сезира Съда не само за проблематиката, свързана с контрола за прозрачност на клаузите, определящи основния предмет на договорите, но и за съответствието с правото на Съюза на възможността за ограничаване на действието във времето на своето основополагащо решение в тази област.

1. По степента на защита, която практиката на Tribunal Supremo (Върховен съд) предлага на потребителите, в сравнение с предложената от Директива 93/13

44. В основата на тези три дела стои поредица от решения на Tribunal Supremo (Върховния съд). В резюме и доколкото разбирането ми за тези решения е правилно, Tribunal Supremo (Върховен съд) е постановил, че включените в договорите за кредит клаузи за долен праг са свързани с основния предмет на договора и контролът за тяхната неравноправност въз основа на Директива 93/13 по принцип е изключен, стига тези разпоредби да са изразени на ясен и разбираем език. Tribunal Supremo (Върховен съд) счита, че от граматическа гледна точка клаузите за долен праг са разбираеми и следователно отговарят на формалните критерии за прозрачност. От друга страна обаче, той счита, че продавачите или доставчиците, които са въвели посочените клаузи в спорните договори, не са предоставили достатъчно информация, за да изяснят действителния смисъл, и че изискването за прозрачност по същество не е изпълнено. Той приема, че посочените клаузи са неравноправни. На следващо място, макар принципът в испанския правен ред да е недействителност *ab initio* на неравноправните клаузи, Tribunal Supremo (Върховен съд) решава, че поради особени обстоятелства, които счита, че са налице, обявяването на неравноправността на клаузите за долен праг започва да поражда правни последици едва от датата на обявяване на първото решение в този смисъл, а именно считано от 9 май 2013 г.

45. Ако правилно разбирам решението на Tribunal Supremo (Върховен съд), изглежда той счита, че като е разширил контрола за прозрачност на клаузите с изискване за прозрачност по същество, е надхвърлил степента на защита, предлагана от Директива 93/13. По-специално той обосновава ограничаването на реституционните последици от обявяването на клаузите за долен праг за недействителни с новаторството на решението си. Трябва да признаем, че не съм напълно убеден в това твърдение, както показва и внимателното проучване на практиката на Съда.

46. Така в решение от 30 юни 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai*²⁰, от Съда се иска да установи дали член 4, параграф 2 от Директива 93/13 следва да се тълкува в смисъл, че изискването договорните клаузи да са изразени на ясен и разбираем език следва да се схваща като налагащо задължение те да са ясни и разбираеми за потребителя не само от граматическа гледна точка, но и от гледна точка на икономическите причини за прилагането на съответната договорна клауза. Съдът установява, че изискването за съставяне на ясен и разбираем език се съдържа също в член 5 и в двадесетото съображение от Директива 93/13, съгласно което потребителят трябва реално да има възможност да проучи всички условия на договора²¹. Според Съда посоченото изискване „се прилага при всички положения, включително когато дадена клауза попада в обхвата на член 4, параграф 2 от Директива 93/13 и следователно не подлежи на преценка относно неравноправния ѝ характер съгласно член 3, параграф 1 от Директивата“²². Освен това той постановява, че изискването за прозрачност, залегнало в член 4, параграф 2 от Директива 93/13, „има същия обхват като предвиденото в член 5“²³. Във връзка с член 5 Съдът припомня обхвата на своето решение от 21 март 2013 г., *RWE Vertrieb*²⁴, в което постановява, че за потребителя е от основно значение да бъде информиран преди сключването на договора за договорните условия и за последиците от това сключване, тъй като именно на тази основа той взема решение дали да се обвърже с договор с продавача или доставчика²⁵. Следователно „изискването за прозрачност на договорните клаузи [...] не може да бъде ограничено единствено до разбираемия характер на тези клаузи от формална и граматическа гледна

20 — C-26/13, EU:C:2014:282.

21 — Решение от 30 април 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 67).

22 — Решение от 30 април 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 68).

23 — Решение от 30 април 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 69).

24 — C-92/11, EU:C:2013:180, т. 44.

25 — Решение от 30 април 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 70).

точка²⁶, а трябва да се тълкува разширително с оглед на въведената с Директива 93/13 система на защита, която се основава на идеята, че потребителят е в положението на по-слабата страна в отношенията с продавача или доставчика, по-специално по отношение на степента му на информираност²⁷.

47. Изводът на Съда е, че член 4, параграф 2 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че „изискването договорните клаузи да са изразени на ясен и разбираем език, следва да се схваща като налагащо задължение не само договорните клаузи да са ясни и разбираеми за потребителя от граматическа гледна точка, но и в договора да е прозрачно изложен точният механизъм [...], така че потребителят да може да предвиди въз основа на ясни и разбираеми критерии произтичащите за него икономически последици“²⁸. Ето защо Съдът постановява, че в конкретния случай, който разглежда, „запитващата юрисдикция следва да определи дали с оглед на всички елементи на релевантните факти, включително публичността на информацията, предоставена от кредитодателя при договаряне на договор за кредит, средният потребител [...] е могъл не само да установи съществуването на разлика, която обикновено се наблюдава на пазара на ценни книжа между обменния курс продава и обменния курс купува на чуждестранна валута, но и да прецени потенциално значимите икономически последици за него от прилагането на [спорната клауза] при изчисляването на погасителните вноски, които той в крайна сметка ще дължи, и следователно общата себестойност на сключения заем“²⁹.

48. В постановеното по-късно решение от 9 юли 2015 г., *Vucura*³⁰, от Съда се иска да уточни до каква степен начинът, по който са съставени някои клаузи в договор за кредит, и неупоменаването на определена информация както в момента на сключване на договора, така и по време на изпълнението му, биха могли да накарат запитващия съд да обяви определени клаузи в посочения договор за неравноправни. След като припомня съдържанието на двадесет и първо съображение и на член 5 от Директива 93/13, Съдът уточнява, че „[т]ова задължение за формулиране [по ясен и разбираем начин] е още по-важно, когато национална юрисдикция трябва да прецени неравноправността на клауза, съставена в нарушение на посоченото задължение, дори да може да се направи извод, че клаузата попада в изключението по член 4, параграф 2 от Директива 93/13. Всъщност следва да се припомни, че макар да попадат в уредената от Директивата материя, визираните с тази разпоредба клаузи не са обект на преценка за неравноправност само ако след самостоятелно изследване на всеки отделен случай националната юрисдикция приеме, че са били изразени от продавача или доставчика на ясен и разбираем език“³¹. От постоянната практика на Съда³² следва, че основно значение се придава на информацията, предоставена на потребителя преди сключване на договора. Ето защо „запитващата юрисдикция следва да определи дали средният потребител [...] може въз основа на съобщените му начини за изчисляване на годишния лихвен процент да прецени икономическите последици за него от прилагането им при изчисляването на погасителните вноски, които той в крайна сметка ще дължи, и следователно общата себестойност на сключения заем“³³. Според Съда „неупоменаването на информация за условията на погасяване на процесния кредит, както и на реда за изменение на тези условия през периода на кредита са решаващи

26 — Решение от 30 април 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 71).

27 — Решение от 30 април 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 72).

28 — Решение от 30 април 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 75).

29 — Решение от 30 април 2014 г., *Kásler и Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 74).

30 — C-348/14, непубликувано, EU:C:2015:447.

31 — Решение от 9 юли 2015 г., *Vucura* (C-348/14, непубликувано, EU:C:2015:447, т. 50).

32 — Решение от 9 юли 2015 г., *Vucura* (C-348/14, непубликувано, EU:C:2015:447, т. 51).

33 — Решение от 9 юли 2015 г., *Vucura* (C-348/14, непубликувано, EU:C:2015:447, т. 56).

елементи при анализа на националната юрисдикция, за да установи дали клауза в договор за кредит, свързана с неговата себестойност, в която не се упоменава тази информация, е изразена на ясен и разбираем език по смисъла на член 4 от Директива [93/13]³⁴. Ако националната юрисдикция приеме, че това не е така, тя следва да определи клаузата за неравнопавна³⁵.

49. Вярно е, че решения от 30 април 2014 г., *Kasler* и *Káslerné Rábai*³⁶, и от 9 юли 2015 г., *Vicura*³⁷, са постановени след решението на Tribunal Supremo (Върховен съд) от 9 май 2013 г. Те обаче са просто логично продължение на цяла поредица от предходни решения, сред които е решение от 21 март 2013 г., *RWE Vertrieb*³⁸, на което Tribunal Supremo (Върховен съд) се позовава многократно в решението си от 9 май 2013 г. и което откроява взаимовръзката между посоченото в член 5 от Директива 93/13 изискване за прозрачност и основното значение на информирането преди сключване на договора, за да се осигури осведоменото съгласие на потребителя³⁹.

50. Освен това пак в решение *RWE Vertrieb*⁴⁰ се припомня, че „съгласно постоянната съдебна практика тълкуването, което Съдът дава на норма на правото на Съюза при упражняване на компетентността си по член 267 ДФЕС, уточнява и изяснява значението и приложното поле на тази норма, както тя трябва или е трябвало да се разбира и прилага от момента на нейното влизане в сила. Следователно, така разтълкувана, нормата може и трябва да се прилага от съдилищата към правоотношения, възникнали и установени, преди да бъде постановено решението по искането за тълкуване, ако освен това са налице условията, които позволяват пред компетентните юрисдикции да се отнесе спор по прилагането на посочената норма“⁴¹. Само по себе си решение *RWE Vertrieb*⁴² вече е подготвило почвата за решения *Kásler* и *Káslerné Rábai*⁴³ и *Vicura*⁴⁴. Следователно, като определя клаузите за долен праг като неравнопавни, по-специално поради липсата на достатъчна предварителна информация, Tribunal Supremo (Върховен съд) не е действал отвъд пределите на правото на Съюза, като е предложил по-голяма степен на защита на потребителите спрямо предоставяната от Директива 93/13, а точно обратното, е приложил предписаното в самата нея⁴⁵.

51. След тази констатация остава сега да анализирам член 6, параграф 1 от Директива 93/13.

34 — Решение от 9 юли 2015 г., *Vicura* (C-348/14, непубликувано, EU:C:2015:447, т. 61).

35 — Решение от 9 юли 2015 г., *Vicura* (C-348/14, непубликувано, EU:C:2015:447, т. 62).

36 — C-26/13, EU:C:2014:282.

37 — C-348/14, непубликувано, EU:C:2015:447.

38 — C-92/11, EU:C:2013:180.

39 — Решение от 21 март 2013 г., *RWE Vertrieb* (C-92/11, EU:C:2013:180, т. 43 и 44). Съдът винаги е обръщал особено внимание на степента на информираност на потребителите. Вж. в този смисъл по-специално решение от 27 юни 2000 г., *Océano Grupo Editorial* и *Salvat Editores* (C-240/98—C-244/98, EU:C:2000:346, т. 25). Освен това не може да се твърди, че съществува известна неяснота в решение от 3 юни 2010 г., *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid* (C-484/08, EU:C:2010:309). В него Съдът несъмнено признава, че разглежданата в главното производство испанска правна уредба, която разрешава упражняването на съдебен контрол за неравнопавността на договорните клаузи, които се отнасят до основния предмет на договора или до съответствието между цената и възнаграждението, от една страна, и доставените стоки или услуги, от друга, позволява да се осигури по-голяма степен на защита от тази, която предлага Директива 93/13. Ето защо тази правна уредба разрешава упражняването на такъв контрол и когато въпросните клаузи са изразени на ясен и разбираем език (вж. решение от 3 юни 2010 г., *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid*, C-484/08, EU:C:2010:309, т. 24 и 42).

40 — Решение от 21 март 2013 г. (C-92/11, EU:C:2013:180).

41 — Решение от 21 март 2013 г., *RWE Vertrieb* (C-92/11, EU:C:2013:180, т. 58 и цитираната съдебна практика).

42 — Решение от 21 март 2013 г. (C-92/11, EU:C:2013:180).

43 — Решение от 30 април 2014 г. (C-26/13, EU:C:2014:282).

44 — Решение от 9 юли 2015 г. (C-348/14, EU:C:2015:447).

45 — От текста на член 4, параграф 2 от Директива 93/13 ясно следва, че когато клауза, която се отнася до основния предмет на договора, не отговаря на изискванията за яснота и разбираемост, тя може да бъде предмет на преценка за неравнопавност при условията по член 3, параграф 1 от Директива 93/13.

2. По обхвата на задължението, вменено на държавите членки с член 6, параграф 1 от Директива 93/13

52. След като установя, че текстът на член 6, параграф 1 от Директива 93/13 не е лишен от известно двусмислие, ще се обърна към практиката на Съда, за да определя основополагащите принципи, които ръководят тълкуването както на Директивата като цяло, така и на член 6, параграф 1 от нея. Накрая ще приложи междинния извод към настоящия случай.

а) Не особено полезно граматическо тълкуване

53. Когато са налице неравноправни клаузи, Директива 93/13 налага на държавите членки, от една страна, да определят изискването тези клаузи „да не са обвързващи за потребителя, при условията на тяхното национално право“ (член 6, параграф 1 от Директива 93/13) и от друга, да „осигуряват, че в интерес на потребителите и конкурентите, съществуват подходящи и ефективни мерки за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици“ (член 7, параграф 1 от Директива 93/13).

54. Налага се изводът, че законодателят на Съюза не е отишъл по-далеч при определянето на санкцията за неравноправни клаузи, и по-специално на условията, при които необвързващото им действие, изисквано съгласно член 6, параграф 1 от Директива 93/13, трябва да се организира от държавите членки. Използването на сегашно време („да не са обвързващи“) по никакъв начин не подсказва евентуално намерение на законодателя да предвиди обратно действие на изискването клаузите да са необвързващи⁴⁶. Законодателят на Съюза съзнателно е решил да не използва по-конкретен правен изказ, като например изрично позоваване на недействителност, отмяна или анулиране. Използваният израз е напълно неутрален⁴⁷, както вече е посочила генералният адвокат Trstenjak в заключението си по дело Invitel⁴⁸.

55. Тази неутралност се обяснява естествено с изричното препращане към националното право⁴⁹. Това достатъчно ли е, за да се даде пълна свобода на държавите членки да конкретизират при желанието от тях условия необвързващото действие на неравноправните клаузи? За да се изясни обхватът на този член и тъй като текстът му сам по себе си се оказва недостатъчен за тази цел, трябва да се разгледа практиката на Съда, относима спрямо Директива 93/13 като цяло, и по-конкретно спрямо член 6, параграф 1 от нея.

б) Обръщане към съдебната практика

56. Съдът многократно е откроявал функцията, която Директива 93/13 изпълнява в правния ред на Съюза.

57. Ще се ограничи да напомня, че въведената с Директива 93/13 система на защита се основава на идеята, че потребителят е в положение на по-слаба страна спрямо продавача или доставчика от гледна точка както на възможностите си да преговаря, така и на степента си на информираност, като това положение води до приемането от негова страна на условията, установени предварително от продавача или доставчика, без да може да повлияе на

46 — Двадесет и първо съображение от Директива 93/13 изглежда поставя необвързващото действие в бъдещето („да не обвързват“).

47 — Бързото сравнение на наличните текстове на различни езици също не се оказва особено полезно. Член 6, параграф 1 от Директива 93/13 предвижда, че неравноправните клаузи „no vincularán“ на испански, „unverbindlich sind“ на немски, „shall [...] not be binding“ на английски, „non vincolano“ на италиански и „não vinculem“ на португалски език.

48 — C-472/10, EU:C:2011:806, т. 48.

49 — Вж. и бележка под линия 70 от настоящото заключение.

съдържанието им⁵⁰. С оглед на това положение на по-слаба страна член 6, параграф 1 от Директива 93/13 представлява императивна разпоредба, с която се цели замяната на формалното равновесие, което договарят установява между правата и задълженията на съдоговорителите, с действително равновесие, което може да възстанови равенството между тях⁵¹. В тази насока Съдът многократно е постановявал, че националният съд е длъжен служебно да преценява неравноправността на договорните клаузи, попадащи в приложното поле на тази директива, и по този начин да компенсира неравнопоставеността, съществуваща между потребителя и продавача или доставчика⁵². Така, за да се осигури защитата, която се цели с Директива 93/13, неравноправното положение на потребителя спрямо продавача или доставчика може да се компенсира само с положителна и външна по отношение на самите страни по договора намеса⁵³.

58. Освен това Съдът нееднократно е припомнял, че Директива 93/13 в своята цялост представлява необходима мярка за осъществяване на поверените на Съюза задачи, и по-конкретно за повишаване на жизнения стандарт и на качеството на живот на цялата му територия⁵⁴. Предвид естеството и значението на обществения интерес, на който се основава защитата, гарантирана на потребителите, Директива 93/13 задължава държавите членки да предвидят подходящи и ефективни мерки „за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици“⁵⁵.

59. За да се определят по-точно последиците от обявяването на дадена договорна клауза за неравноправна, Съдът е постановил, че следва да се съобразят както буквата на член 6, параграф 1 от Директива 93/13, така и целите и общата структура на тази директива⁵⁶. Що се отнася до текста на посочения член 6, Съдът констатира, „от една страна, че първата част от изречението на тази разпоредба признава известна свобода на действие на държавите членки при определянето на приложимия правен режим за неравноправните клаузи, но същевременно изрично ги задължава да предвидят, че посочените клаузи „не са обвързващи за потребителя“⁵⁷. Следователно националните юрисдикции трябва „да изведат всички произтичащи от това последици съгласно националното право, така че тези клаузи да не са обвързващи за потребителя“⁵⁸. По думите на Съда „[в]идно от текста на параграф 1 от [член 6 от Директива 93/13], националните съдилища са длъжни само да не прилагат неравноправните договорни клаузи, така че те да нямат задължителна сила за потребителя“⁵⁹.

50 — От изобилната съдебна практика вж. решения от 21 март 2013 г., RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, т. 41 и цитираната съдебна практика) и от 14 април 2016 г., Sales Sinués и Drame Ba (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:252, т. 22), както и определение от 16 юли 2015 г., Sánchez Morcillo и Abril García (C-539/14, EU:C:2015:508, т. 24). Вж. и заключението на генералния адвокат Szpunar по съединени дела Sales Sinués и Drame Ba (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:15, бележка под линия 21).

51 — От изобилната съдебна практика вж. решение от 26 април 2012 г., Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, т. 34) и определение от 16 юли 2015 г., Sánchez Morcillo и Abril García (C-539/14, EU:C:2015:508, т. 25 и цитираната съдебна практика).

52 — Вж. определение от 16 юли 2015 г., Sánchez Morcillo и Abril García (C-539/14, EU:C:2015:508, т. 27).

53 — От изобилната съдебна практика вж. решения от 6 октомври 2009 г., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, т. 31 и цитираната съдебна практика) и от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 41 и цитираната съдебна практика).

54 — Вж. по-специално решение от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 67 и цитираната съдебна практика).

55 — Вж. по-специално решение от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 68, в която се цитира член 7 от Директива 93/13).

56 — Вж. по-специално решение от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 61 и цитираната съдебна практика).

57 — Вж. решение от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 62).

58 — Вж. решения от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 63) и от 30 май 2013 г., Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, т. 41) и Asbeek Brusse и de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, т. 49). Вж. и определения от 3 април 2014 г., Sebestyén (C-342/13, EU:C:2014:1857, т. 35) и от 17 март 2016 г., Ibercaja Banco (C-613/15, EU:C:2016:195, т. 35).

59 — Решение от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 65). Курсивът е мой.

60. Неравноправните клаузи „не са обвързващи“ по смисъла на член 6, параграф 1 от Директива 93/13, когато националните съдилища не ги прилагат⁶⁰ и го правят с цел постигане на възпиращ ефект чрез „самото неприлагане“⁶¹. В тази насока Съдът счита, че неравноправните клаузи не могат да бъдат изменяни от националните съдилища, а точно обратното, трябва да не бъдат прилагани⁶². Следователно ефективността на санкцията за неравноправни клаузи се преценява спрямо целта употребата им да бъде предотвратена⁶³. Преследването на тази цел обаче може да бъде прекратено при изрично желание от страна на потребителя да бъде обвързан с договорна клауза въпреки нейната неравноправност⁶⁴.

61. Съдът не е отишъл по-далеч при уточняването на начина, по който необвързващото действие трябва да се предвиди в националния правен ред. Вероятно това не е негова задача, тъй като именно начините за тази организация трябва да бъдат определени от самите държави членки. Следователно е логично, че в практиката си Съдът изглежда е предвидил недействителността на неравноправните клаузи не като единствен начин за изпълнение на изискването в член 6, параграф 1 от Директива 93/13, а само като една от възможностите. Именно това е видно от решение от 26 април 2012 г., *Invitel*⁶⁵, където той постановява, че национално законодателство, съгласно което обявяването по съдебен ред на нищожността на неравноправна клауза се прилага за всички потребители, сключили договор с продавач или доставчик, който използва тази клауза, отговаря на изискванията на член 6, параграф 1 във връзка с член 7, параграфи 1 и 2 от Директива 93/13⁶⁶ и че „нищожността като санкция за неравноправните клаузи [...] гарантира, че потребителите няма да бъдат обвързани от тази клауза, без при това да изключва други видове предвидени в националните законодателства подходящи и ефективни санкции“⁶⁷. Известно време след това Съдът отново постановява, че национална правна уредба, „която предвижда, че установените неравноправни клаузи са нищожни, отговаря на изискванията на член 6, параграф 1 от Директива 93/13“⁶⁸.

в) Приложение спрямо разглежданите случаи

62. Какви поуки следва да се изведат от тази изобилна съдебна практика?

63. Съгласно моя прочит не изглежда тя да е установила системна или автоматична връзка между член 6, параграф 1 от тази директива и обявяването на неравноправните клаузи за недействителни. С други думи, според Съда обявяването на недействителност изглежда не е единственото правно действие в отговор на изискването за необвързващо действие на неравноправните клаузи. Това личи от друга формулировка, която се намира например в решение от 21 януари 2015 г., *Unicaja Banco* и *Caixabank*, където той посочва, че „националният съд [трябва] да може да се произнесе [...] по всички последици от евентуална неравноправност на [съответната] клауза с оглед на Директива 93/13 и ако се налага, да я обяви за нищожна“⁶⁹.

60 — Вж. решения от 30 май 2013 г., *Jörös* (C-397/11, EU:C:2013:340, т. 41) и *Asbeek Brusse* и *de Man Garabito* (C-488/11, EU:C:2013:341, т. 49 и 57) и от 21 април 2016 г., *Radlinger* и *Radlingerová* (C-377/14, EU:C:2016:283, т. 98).

61 — Вж. решения от 30 май 2013 г., *Asbeek Brusse* и *de Man Garabito* (C-488/11, EU:C:2013:341, т. 58) и от 21 януари 2015 г., *Unicaja Banco* и *Caixabank* (C-482/13, C-484/13, C-485/13 и C-487/13, EU:C:2015:21, т. 31).

62 — Вж. решение от 14 юни 2012 г., *Banco Español de Crédito* (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 69 и 70).

63 — Вж. решения от 30 април 2014 г., *Kásler* и *Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, т. 78) и от 14 април 2016 г., *Sales Sinués* и *Drame Ba* (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:252, т. 21 и 39).

64 — Вж. решения от 3 декември 2015 г., *Banif Plus Bank* (C-312/14, EU:C:2015:794, т. 27) и от 14 април 2016 г., *Sales Sinués* и *Drame Ba* (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:252, т. 25).

65 — C-472/10, EU:C:2012:242.

66 — Вж. решение от 26 април 2012 г., *Invitel* (C-472/10, EU:C:2012:242, т. 39).

67 — Решение от 26 април 2012 г., *Invitel* (C-472/10, EU:C:2012:242, т. 40).

68 — Решение от 30 май 2013 г., *Jörös* (C-397/11, EU:C:2013:340, т. 43).

69 — (C-482/13, C-484/13, C-485/13 и C-487/13, EU:C:2015:21, т. 41). Курсивът е мой. Вж. и определение от 17 март 2016 г., *Ibercaja Banco* (C-613/15, EU:C:2016:195, т. 37).

64. Следователно Съдът не е отстранил категорично неопределеността в член 6, параграф 1 от Директива 93/13. Той не отива по-далеч от тази привидна неутралност и вероятно не може да го направи. Всъщност, ако Съдът трябваше днес да постанови, че този член следва да се тълкува в смисъл, че при наличие на неравноправна клауза националният съд трябва да я обяви за недействителна и да отвори възможност за упражняване на свързаното с това право на *restitutio in integrum*, т.е. считано от момента на сключване на договора, то той би лишил от всякакво полезно действие изричното препращане към националното право в тази разпоредба и трудно би отвърнал на упрека, че извършва хармонизация чрез съдебната практика⁷⁰.

65. На следващо място трябва да се отбележи, че състоянието на националното право е в пълно съответствие с изискванията на Директива 93/13. Всъщност от преписката ясно следва, че принципната санкция в испанския правен ред е неравноправните клаузи да бъдат обявявани за недействителни, което отваря възможност за упражняване на правото на възстановяване на сумите в пълен размер⁷¹. Това е максималната степен на гражданска санкция, която елиминира всички последици от неравноправната клауза. Проблемът, възникнал в разглежданите понастоящем три дела, обаче е, че върховната юрисдикция е прибягнала до процесуалното правило, което ѝ позволява да ограничи действието във времето на своите решения. Използването на тази възможност във връзка със санкцията за клаузите за долен праг е довело до следното положение.

66. Считано от 9 май 2013 г., клаузите за долен праг трябва да отпаднат от испанския правен ред. Те трябва да бъдат заличени от съществуващите договори и продавачите или доставчиците нямат право да ги включват в нови договори, тъй като всеки продавач или доставчик, който включи такава клауза, считано от горепосочената дата, ще бъде осъден както да я заличи, така и да възстанови изплатените на нейно основание суми. С други думи, пълните последици от недействителността — а именно прилагането на принципната санкция — се гарантират, считано от 9 май 2013 г.

67. Колкото до периода преди тази дата, макар клаузите за долен праг да са обявени за неравноправни, а оттам и за недействителни, продавачите или доставчиците не са длъжни да възстановят изплатените на тяхно основание суми, тъй като върховната юрисдикция счита, че са налице извънредни обстоятелства, основно свързани с ендемичните измерения на проблема.

68. Тъй като правото на Съюза не хармонизира нито санкциите, приложими в случай на признаване на клауза за неравноправна⁷², нито условията, при които върховна юрисдикция решава да ограничи действието на решенията си, настоящото положение се определя във вътрешния правен ред на държавите членки по силата на принципа на процесуалната

70 — Следва също така да се припомни, че още в доклада на Комисията относно прилагането на Директива 93/13 (COM(2000) 248 окончателен от 27 април 2000 г.) се отбелязва, че „[п]оради разнообразието в съществуващите правни традиции [член 6, параграф 1 от Директива 93/13] е интегриран по различен начин (гражданските санкции варират и могат да са обявяване на несъществуване, недействителност, възможност за отмяна, нищожност или неприложимост на неравноправните клаузи). [...] Освен това съдебното решение, с което дадена клауза се обявява за неравноправна, трябва да поражда правно действие от момента на сключване на договора (*ex tunc*). [...] Доста трудно е да се направи преценка за степента, до която различните национални системи постигат такива резултати, но има опасения, че това не винаги е така“ (стр. 19 и 20). Вниманието на законодателя на Съюза вече е привлечено към този проблем. Следва обаче да отбележа, че Директива 93/13 е изменена последно с Директива 2011/83 и че нито една от промените не засяга член 6, параграф 1 от Директива 93/13.

71 — Вж. член 1303 от Гражданския кодекс във връзка с член 83 от LGDCU.

72 — Вж. неотдавнашното решение от 14 април 2016 г., *Sales Sinués и Drame Ba* (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:252, т. 31).

автономия. Редът и условията обаче не трябва да са по-неблагоприятни от тези, които уреждат подобни вътрешни положения (принцип на равностойност), нито да са определени така, че да правят практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правата, предоставени от правния ред на Съюза (принцип на ефективност)⁷³.

69. На първо място, що се отнася до принципа на равностойност, той изисква разглежданото национално правило да се прилага еднакво към правните средства за защита при нарушаване на правото на Съюза и към правните средства за защита при неспазване на вътрешното право със сходен предмет и основание⁷⁴. С уговорката, че запитващите юрисдикции може евентуално да са извършили последващи проверки, от преписката по делото и по-специално от писменото становище на испанското правителство е видно, че Tribunal Supremo (Върховен съд) не свежда възможността за ограничаване на действието във времето на решенията си само до споровете, свързани с правото на Съюза, и че вече е използвал тази възможност в изцяло вътрешни дела⁷⁵. Обективно погледнато, възможността на Tribunal Supremo (Върховен съд) да ограничи действието във времето на решенията си според мен не поражда съмнения относно съответствието си с принципа на равностойност.

70. На второ място, що се отнася до принципа на ефективност, Съдът многократно е постановявал, че всеки случай, в който се поставя въпросът дали национална процесуална разпоредба прави прилагането на правото на Съюза невъзможно или прекомерно трудно, трябва да се анализира, като се държи сметка за мястото на тази разпоредба⁷⁶ в цялото производство, за неговото развитие и за неговите особености пред различните национални инстанции, както и че при това положение, ако е необходимо, трябва да се вземат под внимание принципите, които стоят в основата на националната правораздавателна система, като например по-специално принципът на правната сигурност⁷⁷. Ето защо отражението от ограничаването на действието във времето на решението на Tribunal Supremo (Върховен съд) върху ефективността на Директива 93/13 следва да се прецени с оглед, от една страна, на преследваната с нея цел, а от друга, на принципите на националния правен ред, които са наложили решението за ограничаване на това действие.

71. С оглед на *целта на Директива 93/13*, както бе припомнено в анализа на практиката на Съда, санкцията за неравноправни клаузи по силата на членове 6 и 7 от Директива 93/13 трябва да има възпиращ ефект спрямо продавача или доставчика и да се стреми към възстановяване на действителното равновесие между него и потребителя. Както припомних по-горе, считано от 9 май 2013 г., продавачите или доставчиците се задължават да не използват

73 — Вж. по аналогия решения от 6 октомври 2009 г., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, т. 38), от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 46), от 21 февруари 2013 г., Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, т. 26), от 14 март 2013 г., Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, т. 50), от 30 май 2013 г., Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, т. 29) и Asbeek Brusse и de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, т. 42), от 5 декември 2013 г., Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, т. 30), от 27 февруари 2014 г., Pohotovost' (C-470/12, EU:C:2014:101, т. 46), от 10 септември 2014 г., Kušionová (C-34/13, EU:C:2014:2189, т. 50), от 18 февруари 2016 г., Finanzmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2016:98, т. 40), от 14 април 2016 г., Sales Sinués и Drame Ba (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:252, т. 32) и от 21 април 2016 г., Radlinger и Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283, т. 48).

74 — Вж. по-специално решение Pohotovost' (C-470/12, EU:C:2014:101, т. 47).

75 — Вж. точка 95 от писменото становище на испанското правителство по дела C-307/15 и C-308/15.

76 — Тук става въпрос не толкова за разпоредба, колкото за практика в съдилищата, която реално не е кодифицирана. Всъщност на зададен от Съда въпрос по време на съдебното заседание представителят на испанското правителство потвърди, че Tribunal Supremo (Върховен съд) основава правомощието да ограничава реституционните последици от обявяването на клаузата за недействителна върху тълкуването си на член 1303 от Гражданския кодекс.

77 — Вж. решения от 6 октомври 2009 г., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, т. 39 и цитираната съдебна практика), от 14 юни 2012 г., Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, т. 49), от 21 февруари 2013 г., Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, т. 33), от 14 март 2013 г., Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, т. 53), от 30 май 2013 г., Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, т. 32), от 5 декември 2013 г., Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, т. 34), от 27 февруари 2014 г., Pohotovost' (C-470/12, EU:C:2014:101, т. 51), от 10 септември 2014 г., Kušionová (C-34/13, EU:C:2014:2189, т. 52), от 18 февруари 2016 г., Finanzmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2016:98, т. 43 и 44), от 14 април 2016 г., Sales Sinués и Drame Ba (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:252, т. 34) и от 21 април 2016 г., Radlinger и Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283, т. 50).

клаузите за долен праг⁷⁸ и те трябва да бъдат заличени в съществуващите договори. Възпиращият ефект е напълно осигурен, тъй като след 9 май 2013 г. всеки продавач или доставчик, който включи такива клаузи в договорите си, ще бъде осъден да ги заличи и да възстанови изплатените на тяхно основание суми. Следователно поведението на продавачите и доставчиците непременно ще се промени, считано от 9 май 2013 г., и ефективността на Директивата е изцяло осигурена *pro futuro*.

72. Остава да се разгледа положението преди 9 май 2013 г. Клаузите за долен праг продължават да се считат за неравноправни и недействителни, но недействителността поражда пълното си правно действие едва считано от датата на решението на върховната юрисдикция, която я установява. За да оправдае това отсрочване във времето, Tribunal Supremo (Върховен съд) изтъква редица доводи⁷⁹, сред които опазването на правната сигурност поради новаторството на решението му — оценка, която обаче не споделям⁸⁰ — и наличието на извънредни обстоятелства. По този аспект Tribunal Supremo (Върховен съд) изтъква по-специално ендемичното измерение на използването на клаузи за долен праг, след което претегля, от една страна, защитата, която трябва да бъде осигурена на потребителите по-специално по силата на Директива 93/13, и от друга, макроикономическите предизвикателства за така или иначе крехката банкова система в държавата членка.

73. При условие че се използва по изключение, подобен подход изглежда приемлив и от гледна точка на принципа на ефективност. Съдът вече е приел, че защитата на потребителите не е безусловна⁸¹. Преди всичко не изглежда очевидно, че за да се възстанови равновесието между продавача или доставчика и потребителя, е необходимо или дори възможно⁸² във всеки отделен случай да се възстановят всички изплатени суми на основание на клауза за долен праг. Постигането на равновесието, към което толкова се стреми Директивата, не означава облагодетелстване на потребителя. В зависимост от датата на сключване на договорите за кредит липсата на пълно обратно действие не е довела непременно до невъзстановяване на равновесието. Според мен този извод се подкрепя от две съществени съображения, изложени в преценката на Tribunal Supremo (Върховен съд), а именно, първо, всеки потребител, обвързан с договор за кредит, в който фигурира клауза за долен праг, е можел лесно да рефинансира кредита си и да смени банковата институция и второ, прилагането на клаузата за долен праг не е водело до съществено изменение на размера на месечните погасителни вноски, плащани от потребителите.

74. С оглед на необходимостта *да се вземат предвид принципите на националния правен ред*, продиктували стъпката за ограничаване на действието във времето на решението на Tribunal Supremo (Върховен съд), съображението за правна сигурност, на което той се позовава — припомням, не толкова поради новаторството на решението му, колкото поради множеството евентуално засегнати правни положения, които биха могли да разклатят даден икономически сектор — е загриженост, която се споделя и в правния ред на Съюза.

75. Според мен при тези условия нито ефективността на правата, признати от Директива 93/13, нито преследваните с нея цели изглеждат накърнени от решението на Tribunal Supremo (Върховен съд) да ограничи действието във времето на обявяването на неравноправните клаузи за недействителни.

78 — Освен ако, разбира се, не се гарантира, че на потребителя се предоставя достатъчно информация.

79 — Вж. бележка под линия 11 от настоящото заключение.

80 — Вж. точка 44 и сл. от настоящото заключение.

81 — Вж. решение Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615).

82 — Всъщност принципът *restitutio in integrum* може, към момента на прилагането му, да влезе в противоречие с правилата за погасяването по давност на вземанията.

76. Въз основа на изложеното дотук член 6, параграф 1 от Директива 93/13, разглеждан в светлината на принципите на равностойност и ефективност, трябва да се тълкува в смисъл, че при обстоятелствата по споровете в главното производство допуска решение на върховна юрисдикция, с което тя установява неравноправността на клаузите за долен праг, разпорежда прекратяването на тяхното използване и заличаването им от съществуващите договори и ги обявява за недействителни, като същевременно, поради извънредни обстоятелства, ограничава по-специално реституционните последици от обявената недействителност така, че да започнат да пораждат действие от датата на първото решение на юрисдикцията в този смисъл.

Б – По останалите преюдициални въпроси

77. Считаю, че отговорът, който предлагам Съдът да даде на въпросите по дело C-154/15 и на първия общ въпрос по дела C-307/15 и C-308/15, е достатъчен за запитващите юрисдикции да решат споровете в главното производство. Ето защо смятам за ненужно да се отговаря на останалите поставени въпроси.

78. Искам обаче да направя някои заключителни бележки с цел разсейване на всякакви неясноти предвид системните предизвикателства в тези дела.

79. Припомням още веднъж, че предложеното решение се вписва в особените обстоятелства по посочените дела и че подобно ограничаване от страна на върховна юрисдикция трябва да остане изключение.

80. Освен това предложеното от мен решение по никакъв начин не следва да се тълкува като потвърждение на тезата, че националните юрисдикции могат или трябва да прилагат използваните от Съда критерии, когато от него се иска да ограничи действието на собствените си решения. Редът и условията, при които върховна юрисдикция на държава членка може да ограничи действието на решенията си, на пръв поглед са въпрос на процесуална автономия на държавите членки при спазване на принципите на равностойност и ефективност, прогласени в правото на Съюза. Ето защо считам, че по-пространен анализ на критериите за добросъвестност и риск от сериозни смущения по смисъла на съдебната практика по дело RWE Vertrieb⁸³, на която Tribunal Supremo (Върховен съд) се позовава няколкократно, при всички случаи би бил ирелевантен. От друга страна, е важно да се припомни, че с оглед на предимството и на еднообразното прилагане на правото на Съюза Съдът остава изначално компетентен да преценява съответствието с това право на определените на национално равнище условия, свързани с ограничаването на действието във времето на решенията на върховните юрисдикции в качеството им на общи съдилища за правото на Съюза.

81. Накрая, видно от текста на осмия преюдициален въпрос по дело C-308/15, запитващата юрисдикция изхожда от схващането, че е налице задължение ограничаването на реституционните последици, произтичащи от обявяването на клауза за долен праг за недействителна в рамките на решение по колективен иск пред Tribunal Supremo (Върховен съд), да се пренесе върху индивидуални иски срещу продавачи или доставчици, които не са били привлечени пред Tribunal Supremo (Върховен съд) във връзка с посочения колективен иск. И в писменото си становище, и в съдебното заседание испанското правителство посочва, че в испанския правен ред няма правило, което да налага такова автоматично пренасяне⁸⁴. Макар практиката на Tribunal Supremo (Върховен съд) да допълва испанския правен ред⁸⁵, това не засяга възможността на всеки съд, сезиран с иск за установяване на неравноправността на

83 — Решение от 21 март 2013 г. (C-92/11, EU:C:2013:180).

84 — Следователно липсата на ясно определено правило не позволява да се направи анализ, какъвто Съдът е включил в решение от 14 април 2016 г., Sales Sinués и Drame Ba (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:252, т. 32 и сл.).

85 — По смисъла на член 1, параграф 6 от Гражданския кодекс.

клауза за долен праг, да направи свой собствен анализ на обстоятелствата и да прецени дали в разглеждания от него конкретен случай те са същите, което евентуално би трябвало да го накара да приложи практиката на Tribunal Supremo (Върховен съд). При тези условия осмият преюдициален въпрос по дело C-308/15 не изисква допълнително разглеждане от страна на Съда. При всички случаи, тъй като според мен избраното от Tribunal Supremo (Върховен съд) решение не е несъвместимо с правото на Съюза, прилагането му от общите съдилища е в съответствие с принципите на равнопоставеност и на процесуална икономия.

V – Заключение

82. С оглед на гореизложените съображения предлагам на Съда да отговори на поставените от Juzgado de lo Mercantil № 1 de Granada (Търговски съд № 1, Гранада) и Audiencia Provincial de Alicante (Съд на провинция Аликанте) преюдициални въпроси по следния начин:

„Член 6, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори, разглеждан в светлината на принципите на равностойност и ефективност, трябва да се тълкува в смисъл, че при обстоятелствата по споровете в главното производство допуска решение на върховна юрисдикция, с което тя установява неравноправността на клаузите за долен праг, разпорежда прекратяването на тяхното използване и заличаването им от съществуващите договори и ги обявява за недействителни, като същевременно, поради извънредни обстоятелства, ограничава по-специално реституционните последици от обявената недействителност така, че да започнат да пораждат действие от датата на първото решение на юрисдикцията в този смисъл“.